

עקרונות המלחמה: התאמתם למאפייני המלחמה בעת הנוכחית

תיקוף של רשימת עקרונות מלחמה בהתאם לאתגרי העת הנוכחית הוא דיון קשה ומעמיק. מאחר שאין פתרון מוחלט לניסוח רשימת עקרונות מלחמה, הפעלה שלהם והתאמתם לעידן הנוכחי הם לב ליבה של אומנות המלחמה

דבקות במשימה לאור המטרה. השינויים הנדרשים ברשימת עקרונות המלחמה נובעים מההשתנות במאפייני המלחמה, ועל כן מעת לעת נדרשת חשיבה מחודשת על תמהיל העקרונות. צילום: אתר צה"ל

כלי מקצועי עבור המפקד בתכנון תוכניותיו (כגון אבטחה ורציפות והמשכיות). עקרונות המלחמה משתנים מצבא לצבא ומעת לעת. השינויים הנדרשים ברשימת עקרונות המלחמה נובעים מההשתנות במאפייני המלחמה, ועל כן מעת לעת נדרשת חשיבה מחודשת על התמהיל של עקרונות המלחמה. במהלך שנות קיומו קבע צה"ל בסך הכול ארבע רשימות, כאשר האחרונה נוצרה בשנות ה-90 של המאה ה-20, והיא משמשת את מפקדי צה"ל עד היום. מאמר זה יטען כי הגיעה העת לערוך ברשימה כמה שינויים אשר יתאימו לשינויים במאפייני הלחימה של צה"ל בעת הנוכחית.

עקרונות המלחמה הם אוסף כללים מתומצת המנוסח בפשטות, והמיועד לסייע למפקדים בכל דרג בתכנון ובניהול המלחמה. מטרת העקרונות היא לסייע למפקד, בהגותו רעיון מבצעי ושיטה, להשיג את ההישג המבצעי הנדרש ממנו לאור המטרה.¹ עקרונות המלחמה של הצבאות השונים הם מסמכים המגלמים את עיקרי המחשבה הצבאית של הצבא העושה בהם שימוש. עקרונות המלחמה מעידים על תרבותו המקצועית של הצבא; הם עשויים לשלב בתוכם ציוויים מכווננים וערכיים (כגון העקרונות דבקות במשימה ויוזמה והתקפיות). הם יכולים לבטא את אומנות המלחמה (כגון עקרון התחבולה), או לשמש

ד"ר סא"ל (מיל') שגיא טורגן, ראש הצוות האקדמי בקתדרה ללימודי צבא במכללות הצבאיות

אלוף אמיר ברעם, מפקד פיקוד הצפון

צוות החשיבה לבחינת עקרונות המלחמה

עקרונות המלחמה הראשונים של צה"ל יובאו מצבא בריטניה ומצבא ארצות-הברית. עקרונות המלחמה של שני צבאות אלה היו ברובם זהים, ובצה"ל יצרו רשימה ששימשה כחומר לימוד כבר בקורס המג"דים הראשון, בפברואר 1949. עקרונות המלחמה הראשונים היו דבקות במטרה, ריכוז הכוח, חיסכון בכוח, פעולה תוקפנית, שיתוף פעולה, הבטחה (אבטחה), ניידות, הפתעה ופשטות.²

ארבע שנים לאחר מכן התמודד צוות ההקמה של פר"ם עם השאלה מהם עקרונות המלחמה המתאימים לצה"ל וערך שינויים קלים ברשימה הראשונה. לפי הרשימה החדשה עקרונות המלחמה היו דבקות במטרה, פיתוח וקיום המורל, יוזמה, אבטחה, הפתעה, ריכוז הכוח, חיסכון במאמץ, גמישות, שיתוף פעולה ומנהלה. הרמטכ"ל באותה העת רא"ל משה דיין אישר את הרשימה המומלצת, אך שינה את שמם של שניים מהעקרונות: ריכוז הכוח הפך לריכוז המאמץ והחיסכון במאמץ הפך לחסכון המאמץ. הרשימה ביטאה לראשונה מאפיינים ישראליים בולטים כגון מורל, יוזמה וגמישות. (שני האחרונים לא היו ברשימות העקרונות של צבאות בריטניה וארצות-הברית).³

הרשימה עודכנה במהלך 1965 ונבחנה מחדש בשנות ה-80 וב-1995.⁴ במהלך השנים הופיעו העקרונות של דבקות במשימה לאור המטרה, יוזמה והתקפיות, ריכוז המאמץ, תחבולה, אבטחה ומיצוי הכוח בכל הרשימות (אם כי לעיתים בשמות שונים), ואילו עקרונות אחרים נוספו לרשימה או הוצאו ממנה. כך למשל ברשימה שגובשה ב-1996 נמחק עקרון המנהלה והוסף במקומו שוב עקרון הפשטות, שהוצא מן הרשימה בשנות ה-50.

במהלך 2018 הוקם במכללות הצבאיות צוות שנועד לבחון את תקפותה של רשימת עקרונות המלחמה של צה"ל, ובראשו עמדו כותבי מסמך זה (האלוף ברעם כראש הצוות וד"ר טורגן כמוביל). לשם מילוי המשימה הוקמו במכללות צוות היגוי, צוות מטה וצוות מורחב שהורכב ממפקדים מקרב מפקדי המכללה לפיקוד ומטה, מאנשי הצוות האקדמי של המכללה (המל"ץ – המרכז ללימודים צבאיים) ומנציגי תוה"ד ומז"י.⁵

צוות ההיגוי קבע את תוכנית העבודה של הוועדה והגדיר את שיטת העבודה בצוות. בשלב הראשון נדרשה למידה (עבר-הווה) והתמחות של אנשי הצוות בעיקרי הנושא, בין באמצעות חומרי קריאה ובין באמצעות מפגש עם מפקדים וחוקרים. שלב זה נועד ליצור בסיס ידע משותף לעבודת הצוות ולסייע באבחון הפערים הקיימים ברשימה הקיימת והכיוונים המקצועיים הדורשים טיפול באמצעות רשימת עקרונות המלחמה. בשלב השני החלו הדיונים בצוות שנועדו לבחון את עקרונות המלחמה הקיימים ותקפותם, לבחון אם נדרש להחסיר עקרונות מלחמה

מהרשימה ואם נדרש להוסיף עקרונות מלחמה חדשים וכן לגבש המלצה לרשימת עקרונות מלחמה תקפים או רשימת עקרונות מלחמה חדשים.

במהלך שלב הלמידה והטעינה המקצועית למדו חברי הצוות על התפתחות עקרונות המלחמה בהגות הצבאית, בצבאות העולם ובצה"ל, עסקו בלקחי מלחמת לבנון השנייה בהקשר של עקרונות המלחמה של צה"ל, ובלקחי תרגיל גיס 479, "אור הדגן" בספטמבר 2017. נלמד מעמדם של עקרונות המלחמה בזרוע האוויר ובזרוע הים, ונשמעו דעותיהם של חוקרים מובילים בנושא המדובר, כגון פרופ' מרטין ון קרפלד, ד"ר חנן שי (שוורץ) ופרופ' דימה אדמסקי. יום למידה שלם הוקדש ללמידה של עקרונות המלחמה הקיימים בצה"ל באופן מעמיק ופרטני – כל אחד מחברי הוועדה נדרש לחקור את אחד העקרונות ולהעלות את הנושא שחקר לדיון בצוות. רוב חברי הוועדה, אנשי מקצוע רציניים ומעמיקים כולם, הופתעו במידת מה מהאופן שבו אפשר להעמיק בכל אחד מעקרונות המלחמה, שלעיתים נתפסים כמובנים מאליהם וחשיבותם אינה מובנת לעומק.

במהלך עבודות הוועדה התגבשה ההבנה כי למרות ההשתנות במאפייני המלחמה, תיקוף הרשימה דרש "אבולוציה" ולא "רבולוציה": ההבנה בצוות הייתה שאין ערעור על תקפותם של חלק מעקרונות המלחמה שהתקיימו בעבר, מתקיימים בהווה וסביר להניח שיתקיימו גם בעתיד

במהלך עבודות הוועדה התגבשה ההבנה כי למרות ההשתנות במאפייני המלחמה, תיקוף הרשימה דרש "אבולוציה" ולא "רבולוציה": ההבנה בצוות הייתה שאין ערעור על תקפותם של חלק מעקרונות המלחמה שהתקיימו בעבר, מתקיימים בהווה וסביר להניח שיתקיימו גם בעתיד; לא קמה זעקה "מהשטח" או מקרב חברי הצוות לשינוי מהפכני ברשימה הקיימת. כמו כן הוועדה הסכימה שמספר העקרונות ברשימה הקיימת אינו מספר מחייב ועליו להיקבע בהתאם לצורכי הזמן (אם כי השאיפה נותרה לשמור על רשימה מתומצתת וקצרה). דיון מעמיק התנהל על המתחים הקיימים בין חלק מעקרונות המלחמה למסמך רוח צה"ל ועל החפיפה הקיימת ביניהם. חלק מחברי הצוות סברו שעל הרשימה להתמקד אך ורק בעקרונות ובציוויים מקצועיים מובהקים. לעומתם סברו אחרים כי נדרש לשלב בין ציוויים מקצועיים לעקרונות וציוויים מתחום

רוח הלחימה כדי ליצור מסמך עקרונות המבטא את מעשה המלחמה השלם.

דין בעקרונות המלחמה הקיימים

דבקות במשימה לאור המטרה

מיקומו של עיקרון זה בראש הרשימה נהיר וברור לכול – משימה המוטלת על כוח חייבת להתבצע בהתאם לדרישות הרמה הממונה, זהו הבסיס להפעלת כוח צבאי ובלעדי ישרור כאוס. עם זאת, השילוב בין רוח לחימה – שהמילה "דבקות" מייצגת – לציווי המקצועי – "המטרה" – עלול ליצור בלבול בהבנתו בעיקר בקרב אנשי המקצוע הצעירים יותר. שילוב זה של רוח ומקצועיות בעקרון מלחמה הוא ייחודי לרשימת עקרונות המלחמה של צה"ל. בצבא ארצות-הברית מופיע בפשטות בראש הרשימה הביטוי "מטרה" (Objective). כך גם בצבא בריטניה, שבראש רשימת עקרונותיו מופיע העיקרון "בחירת המטרה ושימורה" (Selection and Maintenance of Objective).⁶

ברשימת עקרונות המלחמה של צה"ל עקרון רוח לחימה ממוקם גבוה ביחס למיקומו בצבאות מקצועיים. עובדה זו נובעת מדמותו של צה"ל ומהתרבות הארגונית שלו המבוססת על שירות מתוך שליחות אידיאולוגית, בניגוד לצבאות מקצועיים המונעים בראש ובראשונה מתפיסות וערכים מקצועיים

לעומת זאת, רוח הלחימה הוחדרה לרשימת העקרונות של צה"ל כבר בראשית יצירתה באמצעות המילה "דבקות", מילה חזקה בעלת משמעות ערכית. בתחילה נקרא העיקרון "דבקות למגמה" ולאחר מכן שונה ל"דבקות במטרה"; בצירופים אלה אין התייחסות לביצוע המשימה אלא אך ורק להשגת המטרה. בשנות השישים נוסח העיקרון מחדש ובצורה מדויקת, שולבה בו רוח הלחימה באמצעות הצירוף "דבקות במשימה", וכהשלמה להיבט המקצועי של ביצוע המשימה נוספו המילים "לאור המטרה". ניסוח מסמך רוח צה"ל והערך דבקות במשימה וחתירה לניצחון בשנות ה-90 יצרו את הבלבול. למרות זאת יש לשמר את העיקרון הקיים, מאחר שהוא מונח מקצועי ראשון במעלה, המשלב במשפט אחד הן את הרוח והן את המקצוע במעשה המלחמה. העיקרון בניסוחו הנוכחי משרת את חשיבות שיקול הדעת בפעולה להשגת המטרה, וזהו הביטוי המדויק הנדרש ממפקד הפועל לבצע את משימתו.⁷

כדי לנסות ולגשר על המתח המתקיים מול הציווי הקיים ברוח צה"ל, בעת ההתייחסות למטרה יש להדגיש אותה כתכלית העליונה של פעולה צבאית, וכי המשימה נועדה לשרת את המטרה. לצד זאת יש להזהיר מפני דבקות במשימה ללא הפעלת שיקול דעת. חייל צה"ל נדרש לדבוק במשימה כל עוד היא משרתת את המטרה – בשיקול דעת ולא באופן עיוור; אם המשימה אינה משרתת את המטרה או אף פוגעת בה, חובתו של פקוד לדרוש ממפקדו לשנות את המשימה. באין תקשורת

עם המפקד – שיקול דעתו של הפקוד יכריע. סייגים אלה הם הביטוי הנכון לנדרש מן המפקד בצה"ל, אשר מחויב בראש ובראשונה למטרה ורק לאחר מכן למפקדו או לפקודתו. כך מדגיש עיקרון זה את רוח המפקד בצה"ל, הפועל לממש את המטרה אך לא מתוך צייתנות עיוורת למשימה.

רוח לחימה

המלחמה כמעשה אנושי מכתובה את הצורך בעקרון רוח לחימה ושימורו בקרב הלוחמים והיחידות. רוח הלחימה, שעיקרה "העוצמה הנפשית ונכונות הפרט והקבוצה, המפקד, החייל והמסגרת. ללחום ולבצע את תפקידיהם ומשימותיהם גם תוך סיכון אישי גבוה ולעמוד בתנאים קשים ובסבל לאורך זמן",⁸ עדיין תקפה בעת הזו וסביר שתהיה תקפה גם בעתיד. גם בעיקרון זה קיים מתח עם רוח צה"ל, וקיימת הטענה כי אפשר להסתפק בהיותו חלק מרוח צה"ל בלבד, ובעקרונות המלחמה להביא את רוח הלחימה לידי ביטוי בעקרון היוזמה וההתקפיות. מנגד, ההבנה שבראית השלם בין העקרונות המקצועיים והעקרונות הנפשיים והרגשיים במעשה המלחמה, מחייבת לתקף עקרון מלחמה זה גם כיום. הבנת חשיבות רוח הלחימה לניצחון בקרב והיותה חלק ממעשה המלחמה השלם, המשלב רוח לחימה ומקצועיות, נשאת הכרחית.

ברשימת עקרונות המלחמה של צה"ל עקרון רוח לחימה ממוקם גבוה ביחס למיקומו בצבאות מקצועיים. עובדה זו נובעת מדמותו של צה"ל ומהתרבות הארגונית שלו המבוססת על שירות מתוך שליחות אידיאולוגית, בניגוד לצבאות מקצועיים המונעים בראש ובראשונה מתפיסות וערכים מקצועיים. היותו של צה"ל צבא המבוסס על צבא חובה, הבונה את המוטיבציה של חייליו על ערכים לאומיים, מחייבת להשאיר עיקרון זה במקומו הנוכחי.

כמו כן רוח לחימה הוא עיקרון הפועל באופן דו-כיווני. חלק מהפעולות הנדרשות במלחמה, אם לא רובן, יכולות לנבוע מתוך כוונה לפגוע ברוח הלחימה של האויב וברצונו להמשיך ולהילחם. מצב זה יכול להוביל להכרעה השלמה.

יוזמה והתקפיות

עקרון רוח לחימה, עקרון היוזמה וההתקפיות ועקרון הדבקות במשימה לאור המטרה משקפים את דמותו של צה"ל ואת ייחודיותו לעומת צבאות זרים. שלושתם מבטאים ערכי לחימה לא פחות משהם מהווים עקרונות מלחמה. לא בכדי הוצבו שלושת העקרונות הללו בראש הרשימה – זהו האתוס שעליו מתחנכים החיילים והמפקדים בצה"ל. שימורו של עיקרון זה ומיקומו הגבוה ברשימה נובע מהצורך להדגיש, במיוחד בשל הביקורת המתעוררת בצבא על כך שעיקרון זה הולך ונשחק בעת האחרונה.

נטילת היוזמה בשדה הקרב היא אחד המאבקים העיקריים בין שני צדדים לוחמים. היוזם הוא אשר מכתוב את מהלכי הקרב והתפתחותו ומעניק חופש פעולה למפקדיו, בעוד אויבו מגיב לפעולותיו. שימור היוזמה באמצעות התקפיות יש בה כדי לנטרל את יכולתו של האויב להגיב ביעילות לפעולות התוקף ולהקשות עליו לגבש תמונת מצב. היעדר יכולת לגבש תמונת מצב מדויקת והזמן הדרוש לאויב להגיב לפעולות הכוח היוזם עלולים לגרום לתגובה מאוחרת שאינה רלוונטית. במקרה שהתוקף ממשיך בפעולותיו ואינו מרפה, יריבו לא יצליח

ריכוז המאמץ. בעבר נועד ריכוז המאמץ להפעיל את עיקר הכוח (מסה) לעבר ריכוזי הכוחות של האויב ומאמציו המרכזיים. לעומת זאת כיום האויב פועל באורח בלתי סדור, מבזר את יכולותיו ומפזר את כוחותיו. צילום: אתר צה"ל

ועד לרמה האסטרטגית. סוּן טסו קבע שכל מעשה המלחמה נסמך על הטעיה או הונאה,⁶ וכך גם בא לידי ביטוי עקרון התחבולה במקורות העבריים: "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי כד: 6). התחבולה היא הכלי הראשון והבסיסי באומנות המלחמה, והיא מורכבת מארבעה מושגי יסוד: הפתעה, הונאה, הטעיה וטכסיס. בכוחה של התחבולה לייצר אצל האויב תמונת מצב שגויה, ליצור בקרבו חוסר ודאות ולפגוע בהחלטותיו. התחבולה יכולה לגרום לאויב לפעול באופן שגוי ביחס לפעולות מפעיל התחבולה, וכך הכוחות המתחבלים יכולים לפעול במקומות ובזמן שהאויב אינו מצפה או ערוך להם. התחבולה יכולה לגרום לאויב לבזבז זמן יקר בניסיון להעריך את המצב. בכוחה לנצל את נקודות התורפה של האויב או לגרום להיווצרותן. לבסוף, התחבולה ובעיקר הפתעה, יכולה לחולל פגיעה קשה ברוח הלחימה של האויב, ולקדם את מצב ההכרעה לפחות מבחינת רצון האויב להמשיך ולהילחם.

ריכוז המאמץ

עקרון ריכוז המאמץ דורש התייחסות ייחודית בשל הצורך להתאימו ללחימה המבוזרת, המאפיינת כיום את עיקר עיסוקו של צה"ל בלחימתו בארגונים תת־מדינתיים (ארגונים בעלי יכולות של מדינה אך הגיון פעולתם הוא כשל כוחות גרילה וטרור). בעבר נועד ריכוז המאמץ להפעיל את עיקר הכוח (מסה) לעבר ריכוזי הכוחות של האויב ומאמציו המרכזיים. לעומת זאת כיום האויב פועל באורח בלתי סדור, מבזר את יכולותיו ומפזר את כוחותיו, ולכן יש להגדיר מחדש את ריכוז

להתעשת, להיערך בצורה מיטבית מול התוקף או גרוע מכך, ליטול את היוזמה מיריבו.

להפעלת עקרון היוזמה וההתקפיות יכולים להיות הישגים בעלי ערך רב לקידום ניצחון בשדה הקרב, ולצד זאת קיימים לא מעט חסמים אשר עלולים להקשות על יוזמה: הסיכון הכרוך בפעולות מבצעיות, ביקורת פנימית וציבורית, היעדר פקודות ומטרות ברורות ותרבות ארגונית אשר נסמכת על מבחן התוצאה המיידי.

היעדר פקודות ברורות פוגע ביכולת להפעיל יוזמה כאשר מטרת הפעולה לא ברורה באופן הבהיר ביותר. כמו כן, תרבות ארגונית אשר נסמכת על מבחן התוצאה המיידי ומבקרת בדיעבד הפעלת יוזמה שנכשלה, יש בה כדי לפגוע במפעילה. אל מול חסמים אלה קיימים הטיעונים הדורשים להפעיל יוזמה לקידום ניצחון בשדה הקרב. לכן הפיקוד בצה"ל יידרש להתמודד עם חסמים אלה ולחזק את יכולתם המקצועית והפיקודית של המפקדים, חוסנם ואיתנותם. יהיה עליו להקפיד על תרבות מקצועית של מתן פקודות ברורות ולחתור לשינוי התרבות הארגונית המונעת יוזמה. כמו כן דווקא כיום, בעידן שבו כל פעולה קרבית חשופה לביקורות וקיימת רגישות רבה בקרב הציבור לאבדות בנפש, יש להמשיך ולהדגיש את מיקומו הגבוה של עיקרון זה בתוך עקרונות המלחמה של צה"ל.

תחבולה

תחבולה היא עקרון מלחמה מוביל במעשה המלחמה, ונוגע לכל רמות המלחמה מן הרמה הטקטית, דרך הרמה האופרטיבית

המאמץ ולהדגיש כי הוא יכול לבוא לידי ביטוי לא רק בפעולת הכוחות המתמרנים (ריכוז הכוח), אלא גם ביכולות אחרות כגון מרכיבי איסוף, אש, תודעה ולוחמה אלקטרונית, המופעלות להשגת הישג מבצעי רב-ערך בזמן ובמרחב.

כיום עוסק ריכוז המאמץ בצורך לרכז תחת רעיון מסדר את כל היכולות הנדרשות כדי לקדם תכלית מסוימת – קרבית, אסטרטגית, קינטית או תודעתית – ולאפשר במסגרת זו מיצוי מרבי של העוצמה הרלוונטית מכל כוח או מאמץ העומדים לרשות המפקד. ריכוז המאמץ יכול להיעשות הן לנקודת התורפה של האויב והן לעבר מרכז הכובד שלו, בהתאם להערכת המצב, או להיעשות באמצעות אפקטים מצטברים אל מול יעד קונקרטי. חלק ניכר מן היכולות המצויות בידי המפקד אינן אורגניות, ומפקד נדרש לסנכרן, לתאם ולהכווין את כל היכולות לשם קידום התכלית המבצעית או האסטרטגית. ריכוז מאמץ נדרש הן ברמת הביטחון הלאומי – ביכולת לשלב באופן יעיל מאמצים צבאיים, דיפלומטיים, כלכליים ותודעתיים כדי לקדם מטרות לאומיות – והן ברמה הטקטית – לשלב בין תמרון, יכולות אש ומודיעין כדי להשיג הכרעה צבאית של יעד בקרב.

ריכוז מאמץ נדרש הן ברמת הביטחון הלאומי – ביכולת לשלב באופן יעיל מאמצים צבאיים, דיפלומטיים, כלכליים ותודעתיים כדי לקדם מטרות לאומיות – והן ברמה הטקטית – לשלב בין תמרון, יכולות אש ומודיעין כדי להשיג הכרעה צבאית של יעד בקרב

אבטחה

עקרון האבטחה הוא אחד העקרונות הברורים מאליהם והפשוט ביותר להבנה. כל כוח צבאי בכל מצב ובכל צורת קרב מחויב לאבטחה, הכוללת כיום יכולות מודיעין ואש מתקדמות, מיגון מתקדם ותכנון מבצעי הכולל אבטחה כפי שהיה נהוג בעבר.

מיצוי הכוח

עקרון מיצוי הכוח הוא ציווי מקצועי, והוא חלק עיקרי וחשוב באומנות המלחמה. יכולתו המקצועית של המפקד להשתמש באופן מיטבי באמצעים וביחידות העומדים לרשותו היא לב ליבה של אומנות המקצוע הצבאי.

לעקרון מיצוי הכוח הקיים כיום יש להוסיף שני גורמים – שילוביות ומידע – שמפאת חשיבותם יש לשנות את שם העיקרון ל"מיצוי הכוח, השילוביות והמידע". הצורך בשילוביות הודגש מאוד בשנים האחרונות בצה"ל. תוספת זו נועדה לבטא טוב יותר את התרחבות היכולות הקיימות כיום בצה"ל ואת הצורך למצות אותן באמצעות פעולה משולבת. היבט המידע במעשה המלחמה המודרני היה צורך חיוני ומוכן שהתקיים מקדמת דנא, אולם בעידן הנוכחי, שבו מידע רב זורם אל הכוחות, בעיקר דרך מערכות שו"ב ומודיעין, עולה הצורך במיצוי של עושר המידע באופן מיטבי. מיצוי המידע אינו עוסק רק במיצוי המודיעין, אלא גם במיצוי מידע על כוחותינו ומיצוי תמונת המצב השלמה לצורך פעולה יעילה יותר. עיקרון

זה יבטא היטב בניסוחו החדש את נקודת החוזק של כוחותינו ואת הבאתה לידי ביטוי נוכח פני האויב.

עקרון המלחמה מיצוי הכוח, השילוביות והמידע מדגיש את הצורך בהפקת המרב מהכוחות, מהאמצעים ומהמידע הנאסף ממגוון האמצעים הקיים ומעובד ומותך לידע מעשי. נוסף על כך, כדי לבצע כל משימה בכל הממדים באופן יעיל יש להדגיש את הצורך במיצוי הידע המקצועי ואת הבקיאיות הנדרשת מהמפקדים ומהלוחמים מכל האמצעים, היכולות והכוחות העומדים לרשותם. ביצירת הרכב הכוחות למשימה נדרש שיתוף פעולה מאוזן ומדויק אל מול הבעיה המבצעית שיאפשר אגבור של כל המאמצים ליצירת עוצמה. הרכב הכוחות והאמצעים ישונה בהתאם לתכנון או לצורך מבצעי כדי לאפשר את המשך המומנטום והיוזמה, לשמר ואף להגביר את הלחץ על האויב ולהשיג את המטרה בצורה יעילה.

מיצוי המידע הוא אחד האתגרים העיקריים של זמננו. מידע רב מצטבר מן הכוחות ומן האמצעים הקיימים ומגיע למערכות המידע במפקדות. מיצוי מיטבי שלו יסייע למפקד בגיבוש תוכניתו ובעיקר בגיבוש התחבולה והשיטה לביצוע משימתו. המידע שמצטבר על אודות כוחותינו, האויב והמרחב יכול לסייע למפקד בהפעלה נכונה של הכוחות בהתמודדות עם הקרקע והאויב. עקרון מיצוי הכוח, השילוביות והמידע יאפשר לתכנן באופן מדויק יותר, לגבש תוכנית מפורטת לניצול מרבי של נקודות החוזק של כוחותינו, ומנגד לנצל את נקודות התורפה של האויב. בתוך כך יש להקפיד על שילוב מושכל בין תמרון לאש, שימוש מושכל בקרקע בכל הרמות ומיצוי יכולות מערכות הנשק העומדות לרשות הכוח, יכולות אמצעי הלחימה ושאר האמצעים על-ידי התאמתם למשימה לפי תכונותיהם.

השילוביות הנכונה בהרכב הכוח, בתוספת מאפייני הפעלה רב-ממדית, כדי שיתאימו למשימה ייעודית, דורשת איזון בין מרכיבי הכוח לבין עצמם וכן בינם ובין תנאי הלחימה והאילוצים הרובצים לפתחו של המפקד, כך שכל מרכיב כוח יחפה על חסרונותיו של האחר וישלימו. יש להתאים את סוג הכוח לקרב באמצעות שיתוף פעולה בין-חילי, בין-זרועי ורב-ממדי, תוך התאמת הכוחות למשימות והתאמת המשימה ליכולות המבצעית של הכוח האחוד והמשולב.

מיצוי הכוח כולל גם את מיצוי רוח הגייסות ואיכותם. המפקד יתאים את הכוחות למשימה, או ימשיך ללחום עם כוחותיו לפי התוכנית, גם אם מצבם הפיזי והנפשי קרוב לתשישות. זהו סיכון מחושב ומותר, משום שכמעט תמיד ניתן להפיק מהלוחמים יותר מכפי שנראה לעין במבט ראשון.

רציפות והמשכיות

הרציפות וההמשכיות מאפשרת בראש ובראשונה את שימור היוזמה אל מול היריב ואת היכולת לנצל הצלחה. היא דורשת קיום קצב מבצעים רצוף ויש לעיקרון זה קשר ישיר להיבטים הלוגיסטיים של הכוחות המסתייעים. יש לציין כי העיקרון עוסק בעיקר בזמן אך גם במרחב.

חלק מהמרכיבים המייצרים רציפות והמשכיות הם מופשטים, כמו היוזמה וההתקפיות, מידת ריכוז ומיצוי הכוח (שילוביות, שיתופיות ותהליכי קבלת ההחלטות בעבודת המפקד והמטה), ואולם חלקם האחר מוחשיים ופיזיים, כמו עוצמת הכוח (מסה, קטלניות, ניידות, שרידות וידעיות על האויב). למרכיבים אלה, שהם רק חלק מהשלם, אפשר להוסיף את רעיונות שימור חופש

מיצוי הכוח, השילוביות והמידע. מיצוי המידע הוא אחד האתגרים העיקריים של זמננו. מידע רב מצטבר מן הכוחות ומן האמצעים הקיימים ומגיע למערכות המידע במפקדות. צילום: דו"ץ

פשטות

עקרון הפשטות דורש התייחסות מיוחדת ברשימת עקרונות המלחמה. קשה להגדיר מהי פשטות במלחמה ומהי הפשטות הנדרשת. היעדר ההגדרה של פשטות מקשה על מדידתה בעת גיבוש התוכנית או בביקורת עליה לאחר ביצועה וחוסר זה עלול לעודד פשטנות, בניגוד לחשיבה תחבולנית.

לא ברור אם כיום, בעידן הטכנולוגי שבו מופעלים אמצעים רבים בידי יחידות רבות, אפשר לקיים תוכנית פשוטה הממצה באופן מיטבי את כל היכולות העומדות לרשות כוחותינו. בעת הזו, נוכח האתגרים המבצעיים אל מול אויב מבוזר, עולה שוב ושוב הצורך להתמודד עימם דווקא באמצעות פתרונות מורכבים ולא דווקא פשוטים. הפתרונות המורכבים מחייבים לעיתים שימוש במגוון אמצעים המייצרים שלבים רבים והתניות לפעולה, ההופכת בהכרח את התמרון למורכב. ויתור על הפתרונות המורכבים במטרה לייצר פשטות עלול לפגוע ביעילות הפעלת הכוח, לפגוע בפחות אויב ולגרום לנפגעים רבים יותר בקרב כוחותינו.

עקרון הפשטות נוסף לעקרונות המלחמה של צה"ל בהשפעת הצבא האמריקני, אלא שהכוונה המקורית של האמריקנים הייתה "בהירות" הפקודה והשפה הצבאית. מכאן עולה כי עקרון הפשטות מתאים לרשימת עקרונות הפו"ש, ולכן נכון יהיה להעביר אותו לעקרונות הפו"ש ולהוציאו מרשימת עקרונות המלחמה.¹¹

התוספת הנדרשת לרשימת עקרונות המלחמה

גמישות

עקרון הגמישות הוא אחד ממאפייני הפיקוד החזקים ביותר של המפקד בצה"ל, ובעבר היה חלק מרשימת עקרונות המלחמה של צה"ל. עיקרון זה היה כה מוטמע בצה"ל עד שהפך לעיקרון מוביל, והפיקוד בצה"ל התגאה ביכולת האלתור של אנשיו. נאום ה"יהיה בסדר" של ראש הממשלה יצחק רבין בפו"ם ב-1992, אשר ביקר את העובדה שהאלתור הפך לעיקרון הקודם למקצועיות, שפך צוננים על עקרון הגמישות.

הפעולה, היוזמה, כושר ההחלטה של המפקדים, איכות הביצוע וההוצאה אל הפועל של פעולות המטה (בעיקר התכנון), מידת הגמישות והסתגלות (למידה והתאמה תוך כדי ביצוע), כושר ההתמדה והרציפות המבצעית והלוגיסטית באמצעות בניית מערכת מייצרת מומנטום (תוכנית ומשאבים). במסמכים התורתיים נדרש לחדד את ההמשגה לעקרונות המשכיות ורציפות:

המשכיות – פעולה או מצב במאמץ מבצעי שכל שלב בהם מנוהל כהשלמה לשלב הקודם, כדי להשיג את היעד או להישג הנדרשים. המשכיות צריכה להבטיח ניצול הזדמנויות או נטרול סיכונים שנוצרו בשלב הקודם. היעד או ההישג, שהם תכלית הלחימה, מכתובים כל החלטה ומהלך מתחילת הלחימה ועד סיומה. דרישת המשכיות מכתובה את הצורך ברציפות. **רציפות** – זרימה בלתי פוסקת של מאמץ מבצעי בשדה הקרב. הרציפות היא דרישה להפעיל כוח ברצף החלטות ומהלכים מבצעיים, לספק את הצרכים הנובעים משחיקה מצטברת בלתי נמנעת ולעבור במהירות ממצב לחימה אחד למשנהו. המשכיות היא המכתובה את אופי הרציפות ואת ממדיה. הפעלת העוצמה הצבאית יכולה להיות מושגת באמצעות קיום רציפות לחימה, רצף מבצעים ורצף קרבות.¹⁰

עומק ועתודה

העומק והעתודה הם עקרון מלחמה הנתפס בעיקר בהקשר מרחב וסד"כ. עם זאת בעומק ובעתודה המודרניים יש התייחסות גם להיבטי המשך כשירות הכוחות והאמצעים. לצורך הבנת עיקרון זה נדרש המונח "יתירות", המסביר כי עומק ועתודה יכולים להיווצר בצורות שונות, ואינם מבטאים אך ורק כוח אשר משימתו עתודה ומיקומו בעומק. משמעות הביטוי "יתירות" היא: "עודף, תוספת מעבר לנדרש ולנורמלי, כפילות המשמשת למניעת כשל או קריסת המערכת". לכן נדרש להבין שכוח צבאי חייב להכין את היתירות עבור המשך פעולתו בהקשר כוח אדם, אמצעי לחימה, תחמושת וכדומה ולא להתייחס כאמור לעומק רק בהיבט שטח ולעתודה רק בהיבט כוח.

הגנרל האמריקני דווייט אייזנהאואר. "התוכנית היא חסרת ערך, התכנון הוא הכול"

בכל מקרה, עקרון המנהלה הוא ציווי מקצועי, ועל מפקדי צה"ל להתייחס אליו בכובד ראש. או כפי שטבע מפקד המרינס ב-1980 גנרל רוברט בארו את הקביעה: "חובבנים מדברים על טקטיקה, אבל מקצוענים לומדים לוגיסטיקה"¹³. גורמים אלה הובילו להמלצה להוסיף את המנהלה לרשימת עקרונות המלחמה.

חופש פעולה ולגיטימציה¹⁴

עיקרון זה משרת במהותו שתי מטרות עיקריות: הטמעת חופש פעולה בפעולות המפקד, ואחריות הפקוד לאפשר בפעולותיו חופש פעולה לרמה הממונה (ראה להלן).

חופש הפעולה שנותן המפקד לפקודיו הוא כלי מקצועי בהתמודדות של כוחות צבא עם ערפל הקרב. בעבר שויך עיקרון זה לפיקוד משימה. כיום, לנוכח השליטה המרכזית המצויה במפקדות, נדרש להכשיר מפקדים היודעים לשמר לעצמם חופש פעולה, ולבטא בכך יוזמה וגמישות, הנדרשים בהתמודדות עם שדה הקרב.

בעידן הנוכחי הלגיטימציה מבית (בישראל) ומחוץ (בעולם) היא תנאי מרכזי לקיום הלחימה ולהמשכה. בעידן זה הפכו הצדק והמוסר לאחד השיקולים המקצועיים המאפשרים פעולה צבאית, לצד השיקולים האתיים. מסמך אסטרטגיית צה"ל מתייחס בהתאם ללגיטימציה של הפעלת הכוח ולצורך בצמצום הלגיטימציה של פעולת האויב. עקרון הלגיטימציה מכתוב בימינו את אופן הפעולה והלחימה ונועד לשמר את הלגיטימציה בפעולותינו כדי לנצח גם בזירה התקשורתית ובמבחן דעת הקהל.

במסגרת שימור חופש הפעולה והלגיטימציה, על צה"ל לתת את הדעת לשאלות כיצד ראוי להתמודד עם אוכלוסייה אזרחית הן של כוחותינו והן של האויב, וכיצד להתמודד עם דעת הקהל

אלא שהגמישות היא כורח במעשה המלחמה הדינמי והבלתי צפוי לנוכח ערפל הקרב הקבוע השורר בו. המפקדים והלוחמים מחויבים לשלב בתבונה בין יכולות מקצועיות גבוהות ליכולת להתגמש ולהגיב למצב חדש. עקרון הגמישות הוא מקדם חשוב של היוזמה, שגם היא נועדה לסייע בהתאמות הנדרשות בניהול הקרב ובהתמודדות עם החיכוך וערפל הקרב. הגמישות המחשבתית מאפשרת לתת מענה מהיר למציאות משתנה ולהסתגל אליה עוד לפני שהאויב עשה זאת.

יש בהטמעת עקרון הגמישות כדי לקדם יצירתיות בקרב המפקדים והחיילים, הן בבניין הכוח והן בהפעלתו. יצירתיות היא תכונה נדרשת מאומני מלחמה, והוספת הגמישות לעקרונות המלחמה יש בה כדי לקדם ולטפח את היצירתיות בקרב חיילי צה"ל ומפקדיו.

ברם, אותם גורמים שהובילו להוצאת הגמישות מרשימת העקרונות של צה"ל ממשיכים להתקיים בתרבות הישראלית ובצה"ל. להוספת עיקרון זה חייב להתלוות ההסבר לפיו אלתור נסמך על כלי ריק, ובניגוד לכך הגמישות צריכה להיסמך על מסד מקצועי עמוק. כאן ניתן להיתלות בציטוט של הגנרל האמריקני דווייט אייזנהאואר, אשר טען כי "התוכנית היא חסרת ערך, התכנון הוא הכול"¹². קביעה זו ממחישה היטב את הצורך להיות מעמיק ומקצועי בתכנון (ולמעשה ברכישת ידע מקצועי), ומנגד להיות גמיש מחשבתית כדי לבצע התאמות בתוכנית בעת ניהול הקרב. חשוב שהשינויים הנדרשים בניהול הקרב יהיו מבוססים על הידע המקצועי העמוק ועל התכנון הפרטני שקדם לביצוע השינויים.

מנהלה

לעומת עקרון הגמישות, המבטא תכונה קיימת וחזקה בקרב מפקדי צה"ל, עקרון המנהלה הוא ציווי מקצועי, וראוי שמפקד בצה"ל יתייחס אליו בצורה נכבדת יותר. עקרון המנהלה חיוני לניוד הכוחות, כלכלתם, תחזוקתם ולפינוי נפגעים, והוא עקרון יסוד בכל תוכנית צבאית. המנהלה משפיעה על רוח הלחימה ומאפשרת רציפות והמשכיות. לעומת עקרון הגמישות המבטא תכונה קיימת הנטועה בקרב מפקדי צה"ל, עקרון המנהלה אינו נטוע בקרבם ולכן נדרש להדגישו בהכשרתם ולהפוך אותו לעקרון מלחמה של צה"ל.

חשיבות המנהלה גברה בשנים האחרונות כמעט ביחס הפוך למקום שהיא תופסת בתכנון המבצעי, זאת מאחר שצה"ל הוא צבא המבוסס על טכנולוגיה מתקדמת, והמנהלה מפגרת מאחור בהיבטי קשב ובמשאבים. הבנת הצורך בעיקרון זה העלתה את חשיבותו בעת הזו. הוספת המנהלה לרשימת עקרונות המלחמה, או למעשה החזרתה לרשימה, יש בה כדי להגביר את המודעות לעיסוק מפקדי צה"ל בכל הדרגים במנהלה ולהיטיב את מקצועיותם.

ההמלצה להוסיף את עקרון המנהלה נתקלה בהתנגדות בעיקר בשני הפורומים של ההנגדה והביקורת: במב"ל ובפר"ם אלון. במרכז ההתנגדות עמדו שני טיעונים. לפי הטיעון הראשון המנהלה נכללת ברציפות ובהמשכיות ואינה זקוקה למקום משלה ברשימה. הטיעון השני והנפוץ יותר היה השם מנהלה, המתאר באופן פשטני מדי את הצורך במנהלה בהפעלה ובבניין של כוח צבאי, ולכן נדרש שם מובהק יותר המבטא את עוצמת העיקרון. בין השאר הוצעו המונחים: "רציפות תפקודית", "אורך נשימה", "רציפות תפקודית ומנהלה" ו"מאמץ מנהלתי".

ועם התקשורת כמעצבת דעת הקהל. הלחימה בסביבה אזרחית ומצבה המדיני של ישראל מחייבות מידתיות בהפעלת העוצמה, כדי להמשיך ולאפשר את הפעלת הכוח ברמה המדינית.

למרות ההבנה כי נדרשת כיום לגיטימציה ללחימה, ולמרות ההמלצה להוסיף עיקרון זה לרשימת עקרונות המלחמה, הוספת המונח לגיטימציה נתקלה בהתנגדות בקרב שלושה פורמים של הנגדה: קורס פו"ם אלון, בקרב חניכי המלט"ק ובקרב חניכי המב"ל. התנגדות זו נבעה מהחשש שמפקדים בדרג הנמוך בעיקר ייאלצו לעסוק בשיקולי לגיטימציה ברמה הטקטית הנמוכה ומשום כך יימנעו מיוזמה והתקפיות וחופש הפעולה שלהם דווקא יקטן. לטענת חלק מהמתנגדים, את שיקולי הלגיטימציה הנדרשים ללחימה עושה הפיקוד הבכיר, וההוראות הניתנות לדרגים הנמוכים כבר מגלמות שיקולים אלה מבלי להצר את חופש הפעולה, היוזמה וההתקפיות של המפקדים הזוטרים.

כמו כן יש החוששים שהכנסת המונח לרשימת עקרונות המלחמה תגרור דיון ציבורי ולא מקצועי. ההתנגדות הציבורית הצפויה תנבע לדעת המתנגדים מפגיעה ברוחו ההתקפית של צה"ל בעיני הציבור ותשפיע לרעה על הצבא עצמו. לכך מתווספת הטענה שמשמעות המילה הלועזית "לגיטימציה" היא "חוקי", ואין צורך לציין ברשימת עקרונות המלחמה של צה"ל את המובן מאליו, מכיוון שצה"ל הוא צבא הפועל בהתאם לחוק.

סיכום

טבע המלחמה לא השתנה אך מאפיינייה של המלחמה והלחימה משתנים ללא הרף, ומעידה על כך העובדה שעקרונות מלחמה שנוצרו לפני אלפי שנים עדיין רלוונטיים. עם זאת השינויים במאפייני המלחמה והלחימה מחייבים לעדכן את רשימת עקרונות המלחמה ולהתאימה לזמן הנוכחי. מאמר זה בחן ותיקף את עקרונות המלחמה בהתאם למאפייני המלחמה בעת הנוכחית, אם באמצעות הוספה או גריעה של עקרונות מלחמה, או באמצעות התאמת פירושים של עקרונות המלחמה לעת הנוכחית.

רשימת עקרונות המלחמה המוצעת

רשימת עקרונות המלחמה המתוקפים והעדכניים למאפייני הלחימה של זמננו צריך שתהיה מורכבת מ-12 עקרונות מלחמה ישראליים. אנו ממליצים כי הרשימה תסודר על פי שלושה נושאים:

- 1. עקרונות יסוד מכוונים:** דבקות במשימה לאור המטרה, רוח לחימה, יוזמה והתקפיות ותחבולה. עקרונות מלחמה אלה הם הבסיס והיסוד למעשה המלחמה, והדרך לניצחון מחייבת להשתמש בהם.
- 2. אומנות המלחמה:** גם כאן נכלל עקרון התחבולה, המאפיין העיקרי של אומנות המלחמה, ולצידו עקרון ריכוז המאמץ, עקרון מיצוי הכוח, השילוביות והמידע ועקרון הגמישות. עקרונות אלה מכוונים וחשובים למעשה המלחמה. אופן מימוש מורכב וקשה, והוא ההופך את המקצוע הצבאי לאומנות ולא למקצוע מדעי.
- 3. עקרונות מקצועיים:** אבטחה, רציפות והמשכיות, עומק ועתודה, מנהלה, חופש פעולה ולגיטימציה – עקרונות שצריכים לעמוד לנגד עיני המפקדים בכל פעולותיהם.

רשימת עקרונות המלחמה מצביעה בין השאר על תרבותו של הצבא ואופיו, ויש לבחון אם חלו גם בהם שינויים מפליגים. תרבותו ואופיו של צה"ל מושפעים מהיותו צבא חובה שמפקדיו וחייליו פועלים מתוך תחושת שליחות. ברשימת עקרונות המלחמה הנוכחית שלושה מתוך ארבעה מהעקרונות המכוונים, המבטאים ערכי לחימה, מצויים בראשה, והם חופפים למצוי במסמך רוח צה"ל. יש ערך מבצעי וערכי בשימור תרבותו ורוחו של צה"ל גם בימינו, ולכן יש לשמר בראש הרשימה המעודכנת את העקרונות המכוונים, כפי שהם מופיעים ברשימת עקרונות המלחמה המעודכנת. לכן עקרונות אלה, המבטאים ערכי לחימה, מצויים בראש הרשימה המקצועית של עקרונות המלחמה, וכאמור הם פועלים בחפיפה עם מסמך רוח צה"ל. עם זאת גם כיום שלושה מתוך ארבעת עקרונות המלחמה המכוונים: דבקות במשימה לאור המטרה, יוזמה והתקפיות ורוח לחימה, המופיעים בראש הרשימה, הם ציווי רגש־רוחני התלוי באופי האדם, וצריך שיישאר במקומם.

התאמת עקרונות המלחמה למאפייני המלחמה של צה"ל בעת הנוכחית היא עניין מקצועי אשר יש בו כדי להשתלב עם השינויים שנעשו בעבר בצה"ל ובעיקר עם השינויים הנערכים בו כיום. השינויים במאפייני הלחימה של צה"ל מותאמים לרוח התקופה, לטכנולוגיה של העת הנוכחית והעתידית ובעיקר למאפיינים של המלחמה בת זמננו. חשוב להמשיך ולשמר לצידם, גם בעידן הטכנולוגי הנוכחי, את עקרונות המלחמה המכוונים ואת עקרונות המלחמה המבטאים את אומנות המלחמה תוך התאמתם המקצועית למאפייני הלחימה הנוכחיים.

רשימת עקרונות המלחמה המומלצת:

1. דבקות במשימה לאור המטרה.
2. רוח לחימה.
3. יוזמה והתקפיות.
4. תחבולה.
5. ריכוז המאמץ.
6. מיצוי הכוח, השילוביות והמידע.
7. גמישות.
8. אבטחה.
9. רציפות והמשכיות.
10. עומק ועתודה.
11. מנהלה.
12. חופש פעולה ולגיטימציה.

תיקוף של רשימת עקרונות מלחמה בהתאם לאתגרי העת הנוכחית הוא דיון קשה ומעמיק. הניגודיות וההשלמה המתקיימים בין העקרונות הם האתגר של איש המעשה הנדרש להוציאם אל הפועל. מאחר שאין פתרון מוחלט לניסוח רשימת עקרונות מלחמה, הפעלה שלהם והתאמתם לעידן הנוכחי הם לב ליבה של אומנות המלחמה. מאמר זה הביא את הנחות היסוד הללו בחשבון, והתוצר המונח מול עיניכם הוא לתפיסתנו התואם והרלוונטי ביותר לעת הנוכחית ולא אתגרים בני זמננו.

מאמר זה הוא המשך למאמר שהתפרסם בגיליון 493 של "מערכות".

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

